

İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİ DÖVRÜNDƏ YARANMIŞ NEOLOGİZMLƏR

Bildiyimiz kimi, neologizmlər cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər fonunda meydana gəlir. Bu ictimai dəyişikliklər müxtəlif amillərlə bağlı olaraq baş verir. Buraya elmi, texniki, kənd təsərrüfatı, sənaye, mədəniyyətin, incəsənətin inkişafı, siyasi, mədəni və s. sahələrdə baş verən yeniliklər aiddir [1, 264].

Müəyyən dövrlərdə müəyyən hadisələrlə bağlı çox qısa zaman çərçivəsində xeyli sayda neologizmlər meydana çıxır ki, bu da “neologizm partlayışı” adlanır. Son illər üzrə baş vermiş hadisələrlə bağlı olaraq “neologizm partlayışı” müasir dilimizdə də özünü göstərdi. İşlənmə dairəsinə görə neologizmləri xüsusi və ümumi neologizmlər olmaqla iki qrupa ayırmaq mümkündür. Xüsusi neologizmlər xüsusi məhdud dairədə işlənən sözlərdir. Ümumi neologizmlər isə ümümxalq dilində yaranan neologizmlərdir ki, bu sözlər əsasən hamı tərəfindən işlədilir [1, 268].

Müasir dövrdə, daha daqiq desək son illərdə yaranan neologizmləri şərti olaraq iki qrupda birləşdirmək mümkündür:

- A) İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı neologizmlər. Pandemiya dövrü neologizmlər
- B) Pandemiya dövrü neologizmlər

Mövzuya uyğun olaraq ikinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı yaranan neologizmlərdən bəhs edəcəyik. Bu dövrdə yaranan neologizmlərə söz birləşmələrində daxildir. Bu birləşmələri şərti neologizm kimi nəzərə almaq olar. Son illərdə ölkəmizdə ən böyük yeniliklərdən biri müzəffər ordumuzun parlaq qələbəsi ilə başa çatan və öz əhəmiyyəti ilə dünyaya səs salan ikinci Qarabağ müharibəsi oldu. Bu döyüşlərdə ordumuzun göstərdiyi dözümlü, rəşadət, dönməzlik Azərbaycan ordusunun nə qədər nizam-intizamlı, hazırlıqlı olduğunu dünyaya bəyan etdi. Bu möhtəşəm tarixi qələbə idi. Azərbaycan ordusu düşməni sarsıdıcı zərbələri müxtəlif taktikalarla vururdu. Bu illərin düşünülmüş siyasətinin nəticəsi idi. Zəfər qaçılmaz idi.

II Qarabağ müharibəsində Azərbaycan xalqı Prezident İlham Əliyevin apardığı siyasətlə bağlı həmrəylik nümayiş etdirdi. Bir daha aydın oldu ki, milli birləşmənin təmin olunması, müxtəlif ictimai-siyasi qüvvələr arasında etimad mühitinin yaradılması istiqamətində Azərbaycan Prezidentinin atdığı addımlar ictimai fikirdə onun haqqında uzaqgörən və müdrik lider obrazını daha da möhkəmləndirir [2, 09 may 2021-ci il].

“DƏMİR YUMRUQ” ifadəsi Ali Baş Komandan İlham Əliyev tərəfindən onun xalqa müraciətləri zamanı dəfələrlə işlədilmiş, xalq tərəfindən xoş qarşılanmış və dillər əzbəri olmuş ifadədir. Bu əməliyyat nəticəsində ərazisinin 20 faizini itirmiş Azərbaycan Respublikası öz ərazilərini işğaldan azad etdi və bu torpaqlardan yenidən Azərbaycan hakimiyyəti bərqərar oldu. Bu ifadə pafoslu, təsirli və mühüm anlamlı ifadə idi.

Prezident İlham Əliyev Şəhidlər xiyabanında Azərbaycan xalqına müraciəti:

"Bu, dəmir yumruqdur. Bu dəmir yumruqla düşmənin başını əzirik və əzəcəyik! Eyni zamanda, bu yumruq birliyimizin rəmzidir. Bax, bu gün Azərbaycan xalqı bu yumruq kimi birləşib! Həmişə belə olacaq! Bu birlik əbədi olacaq! Bu birlik bizə gələcəkdə də bütün vəzifələri icra etmək üçün imkan yaradacaq. Mən bütün bu illər ərzində - 17 il ərzində Azərbaycan xalqının dəstəyini hiss etmişəm, görmüşəm, inamını, mənə olan xoş münasibəti görmüşəm. Bu, mənə güc verir. Bu, mənim siyasətim üçün əvəzolunmaz dəstəkdir. Həmişə Azərbaycan xalqını əmin edirdim ki, mən Vətənə, doğma xalqıma ləyaqətlə, sədaqətlə xidmət edəcəyəm. Şadam ki, sözümün üstündə dumuşam. Həmişə olduğu kimi, sözümə sadıq olmuşam"

Azərbaycan Prezidenti, müzəffər ordumuzun Ali Baş Komandanı İlham Əliyev Vətən müharibəsində Qələbəyə həsr olunmuş Zəfər paradında çıxış edib.

Dövlətimizin başçısı deyib: *"Bizim dəmir yumruğumuz həm birliyimizi, həm də gücümüzü təcəssüm etdirir. Bu dəmir yumruq düşmənin belini qırdı, düşmənin başını əzdi və bu gün biz qəhrəman xalq kimi bu bayramı qeyd edirik. Azərbaycanın müzəffər Ordusu öz tarixi missiyasını yerinə yetirdi, Ermənistanı məğlub etdi. Ermənistan ordusu demək olar ki, yoxdur, məhv edilib. Bundan sonra əgər erməni faşizmi bir daha baş qaldırsa, nəticə də eyni olacaq. Yenə Azərbaycanın dəmir yumruğu onların belini qıracaq"*.

Prezident İlham Əliyevin də Hərbi Qənimətlər Parkındakı çıxışı zamanı bu məsələ ilə bağlı fikirləri açıq və qəti idi: “Dəmir yumruq” yerindədir, lazım olarsa, başlarını əzərik və buna əbədi son qoyular” [3, 2 May 2021].

Bu ifadə o qədər şanlı və məşhur olmuşdur ki, “Dəmir Yumruq” abidəsi inşa edilmişdir. Abidə Xocəvənd rayonunun Hadrut qəsəbəsində yerləşir. Bununla da “Dəmir Yumruq” ifadəsi əbədləşdirilmişdir.

QARABAĞ AZƏRBAYCANDIR. İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı olan neologizmlərdən biri də Prezident İlham Əliyev tərəfindən ilk dəfə “VALYAR” Beynəlxalq Diskussiya Klubunun iclasının plenar sessiyasında səsləndirilmiş- QARABAĞ AZƏRBAYCANDIR ifadəsidir. Ali Baş Komandan öz çıxışında Ermənistan baş nazirinin “Qarabağ Ermənistanın hissəsidir və nöqtə” bəyanatının yalan bir bəyanat olduğunu vurğulamış və qeyd etmişdir: “QARABAĞ TARİXİ, ƏZƏLİ AZƏRBAYCAN TORPAĞIDIR. BELƏLİKLƏ, QARABAĞ AZƏRBAYCANDIR VƏ NİDA İŞARƏSİ”

Buradakı nida işarəsi həyacanlı və önəmli anlara işad idi. Beləliklə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən səsləndirilən bu ifadə ikinci Qarabağ müharibəsi zamanı divizə çevrildi.

“QARABAĞ MÜCRÜSÜ”. Qeyd etdiyimiz kimi İkinci Qarabağ müharibəsində bəziləri məlum olmaqla çoxsaylı hərbi əməliyyatlar keçirilmişdir. Bu əməliyyatlar nəinki düşməni, hətta bütün dünyanı heyrətə gətirmişdir. Bu cür əməliyyatlardan

⁸³ BDU-nun magistrantı

biridə "OARABAĞ MÜCRÜSÜ" adı verilən hərbi hava əməliyyatıdır. "Qarabağ Mücrüsü" taktikası Azərbaycan Ordusunun kompleks isləməsi nəticəsində uğurla başa çatdırılmışdır [4, 02 Novabr 2021].

"Bayraktar TB-2". Bu əməliyyatlarla yanası müxtəlif silah-sursat və texnikalarla bağlı anlayışlar dilimizə gəldi. Bunlardan biri də Türkiyəyə istehsalı olan "Bayraktar TB-2" dronudur. Azərbaycan ikinci Qarabağ müharibəsi zamanı "Bayraktar TB-2" PUA-larından istifadə etmiş və düşməyə sarsıdıcı zərbələr vurmuşdur. "Bayraktar TB-2" PUA-ları özünü doğrultmuşdur və bu da Türkiyənin ön Asiyada söz sahibi olduğunu bir daha sübut etmişdir. "Bayraktar TB-2" PUA-larının düşməyə vurduğu sarsıdıcı zərbələr haqqında Ali Baş Komandan İlham Əliyev öz çıxışında bəhs etmişdir [5, 10 Oktyabr 2020].

IAI Harop. Azərbaycan ordusunun döyüşlərdə istifadə etdiyi yeni silahlardan biri də İsrail Aerokosmik Sənayesi tərəfindən istehsalı olmuş IAI Harop kamikadze dronudur. Harop pilotsuz uçuş aparatıdır. Azərbaycan müharibədə ilk dəfə Harop istifadə edən ölkə kimi tarixə düşmüşdür. Harop İkinci Qarabağ müharibəsində də istifadə olunmuş və düşməyə sarsıdıcı zərbələrin endirilməsində müstəsna rol oynamışdır.

"Zərbə dronları". Döyüşlərdə xarici ölkələrdən aldığımız PUA-lardan əlavə Azərbaycanın milli dronu olan "Zərbə" PUA-larından da istifadə olunub. "Zərbə" PUA-larındakı xüsusi izləmə mini optik kamerası istisna olmaqla (kamera Çindən idxal olunur) tamamilə yerli istehsalıdır. "Zərbə" PUA gecə və gündüz, istənilən hava şəraitində sərbəst şəkildə düşməni izləmək və ona zərbə endirmək imkanına malikdir [7, 21 Oktyabr 2020].

"İti Qovan". İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə yaranan anlayışlardan ən çox maraqla qarşılanan anlayış "İti Qovan" ifadəsidir. Bu ifadə ilk dəfə Prezident İlham Əliyev tərəfindən xalqa müraciət zamanı işlədilmiş və çox qısa zamanda hər kəsin dillər əzbəri olmuşdur.

Prezident İlham Əliyev xalqa müraciəti zamanı deyib:

"İndi biz göstərdik kim-kimdir. İti qovan kimi qovuruq onları! Azərbaycan əsgəri onları iti qovan kimi qovur! İşğal edilmiş torpaqlarda Azərbaycan bayrağı qaldırılır! Onların səngərlərində Azərbaycan əsgəri dayanır! Onların postları bizim əlimizdədir! Onların tanklarını biz sürürük! Onların digər silahlı texnikaları bizim əlimizdədir, yük maşınları bizim əlimizdədir! Biz xilaskar missiyamızı icra edirik və edəcəyik!"

Bu ifadə o qədər bəyənilmişdir ki, ordumuzun arsenalında 22 oktyabr 2020-ci ildən etibarən MSN-nin müəssisələrində yeni növ, böyük dağıdıcı gücə malik olan zərbə tipli "İti Qovan" PUA-larının serialı istehsalına start verilmişdir [8, 4 Oktyabr 2020].

"Lora". LORA İAS tərəfindən istehsal olunan kvasiballistik raketdir. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin arsenalına 2018-ci ildə daxil edilmişdir. LORA İkinci Qarabağ müharibəsinin son günlərində həlledici rol oynamışdır. Erməni ordusunun Şuşadakı qüvvələri gücləndirmək üçün istifadə etdiyi Akar şayı üzərindəki körpünün parladılmasında LORA-dan istifadə edilmişdir.

Beləliklə Azərbaycan ordusu bu raket kompleksindən istifadə etməklə dünyada bir ilk imza atmış və LORA-nın müharibədə ilk istifadəçisi kimi tarixə düşməyi bacarmışdır [9].

"Böyük qayıdış"-Böyük qayıdış azad olunmuş torpaqlara geri dönüşümüzü özündə ehtifa edir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin göstərişi və rəhbərliyi ilə hazırda düşmən tapdağından azad olunan ərazilərdə "Böyük qayıdış" üçün bütün zəruri olan tədbirlər ən müasir standartlara uyğun həyata keçirilir, yaşayış evləri, sosial, yol-nəqliyyat, iqtisadi infrastruktur çox böyük sürətlə bərpa edilir, sərhədlərin etibarlı qorunması üçün bütün lazımi işlər görülür [9, 15.06.21].

"Zəfər Günü" – Azərbaycan Respublikasının ikinci Qarabağ müharibəsində qazandığı şərəfli qələbənin qeyd olunduğu gün tarixə Zəfər Günü adıyla daxil oldu. Zəfər Günü Prezident İlham Əliyevin 2020-ci il dekabrın 3-də imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında Zəfər Günü'nün təsis edilməsi haqqında" sərəncama əsasən 8 Noyabr tarixində qeyd edilir.

"Zəfər yolu" – İkinci Qarabağ müharibəsi başa çatdıqdan sonra Prezident İlham Əliyev tərəfindən Şuşaya çəkilən yola verilən ad.

"Şərqi Zəngəzur" – İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra yaradılmış [Kəlbəcər](#), [Laçın](#), [Qubadlı](#), [Zəngilan](#) və [Cəbrayıl](#) rayonlarını özündə birləşdirən iqtisadi rayon. "Anım Günü" – Prezident tərəfindən 2020-ci il dekabrın 2-də imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında Anım Günü'nün təsis edilməsi haqqında" sərəncama əsasən 27 Sentyabr tarixində ikinci Qarabağ müharibəsi şəhidlərinin xatirəsinin anım günü keçirilir.

Yuxarıda göstərilmiş yeni anlayışlar onu deməyə əsas verir ki, neologizmlər təkəcə elmin, texnikanın inkişafı ilə deyil həmçinin ictimai cəmiyyətdə baş verən yeniliklər, dəyişiklərlə bağlı olaraq yaranır. Verilmiş yeni anlayışlardan bəziləri əvvəllər də dilimizdə işlənmişdir. Lakin son dövrlərdə müəyyən situasiya ilə bağlı olaraq yeni məna kəsb etdiklərindən dolayı neologizim kimi işlənirlər.

Nəticə. Hər dövr üçün müşahidə olunan neologizim partlayışı son dövr üçün pandemiya və müharibə şəraitinə təsadüf edir. Neologizimlər xalqın mədəniyyət, siyasət və digər sferalarda inkişafından xəbər verir. Müasir Azərbaycan dili də yeni yaranan söz və ifadələrlə zəngindir. Müasir dövrdə yeni yaranan söz və ifadələrdin bir qismi İkinci Qarabağ müharibəsinə aiddir. Bu anlayışlar müxtəlif silahlardan, əməliyyatların və ya düşməndən inanılmaz qəhrəmanlıqla alınan torpaqlarda həyatın bərpasına yönəlmiş planın adını özündə təcəssüm etdirir. Bu anlayışlara "Böyük Qayıdış", "Qarabağ Azərbaycandır", "İti Qovan", "Bayraktar" və s. ifadələri daxildir. Yeni yaranan hər bir söz və ya ifadə özlüyündə böyük bir məna kəsb edir. Məqalədə bu sözlərin yaranma şəraiti, vaxtı və ifadələrin anlamı geniş şərh olunmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Həsət Həsənov – Müasir Azərbaycan dilinin leksikası
2. "Azərbaycan" qəzeti
3. "Xalq qəzeti"
4. AzVision.az
5. BBC 10 Oktyabr 2020
6. France24
7. Femida.az
8. Modern.az
9. "Moskva-Bakı" jurnalı
10. 525-ci qəzet

Açar sözlər: Neologizmlər, yeni sözlər, yeni anlayışlar, ifadələr

Key words: Neologisms, new words, new concepts, expressions

Ключевые слова: неологизмы, новые слова, новые понятия, выражения

Müharibə dövrü neologizmlər

Xülasə

Bildiyimiz kimi son illər ərzində yaranmış və ya dilimizə gəlmiz neologizmlər pandemiya və müharibə ilə bağlı olan sözlərdir. Bu cür sözlər və ya ifadələr dilimizdə çox yeni olduğundan elmi tədqiqata cəlb olunmamışdır. Mən öz məqaləmdə İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı olaraq dilimizdə işlənən yeni söz və ifadələri tədqiqata cəlb etmiş və onlar haqqında məlumat vermişəm. İkinci Qarabağ müharibəsində əməliyyatların adları ictimaiyyətə qismən açıqlanmışdır. Bu açıqlamalar da müharibədən sonrakı dövrləri əhatə edir. Məqalədə yer tutan “Qarabağ mücrüsü” ifadəsi də belə əməliyyatlarda biridir.

Qeyd etmək istərdim ki, bu məqalədə müharibə ilə bağlı formalaşan söz və ya ifadələrin sadəcə bir qismi öz əksini tapmışdır. Bura “Dəmir Yumruq”, “Qarabağ mücrüsü” və s kimi ifadələr, həmçinin Lora, Bayrakar kimi silah-sursat adları daxildir. Son olaraq qeyd etmək istərdim ki, məqaləyə daxil olan ifadələr əsasən Prezident İlham Əliyevin nitqi zamanı yaranan və dilimizdə işləklik qazanan ifadələrdir. Bunlarla yanaşı məqalədə müharibə dövrü istifadə olunmuş silahlar da öz ifadəsini tapmışdır.

Neologisms of the war period

Summary

As we know, the neologisms that have emerged or come to our language in recent years are words related to pandemics and war. Such words or expressions are not new to our language and are not involved in scientific research. The names of the operations in the Second Karabakh War were partially disclosed to the public. These statements also cover the post-war period. The phrase "Karabakh box" in the article is one of such operations.

I would like to note that this article contains only a part of the words or phrases formed in connection with the war. I would like to note that the expressions included in the article are mainly the expressions that appeared during the speech of President Ilham Aliyev and became active in our language. In addition, the article also reflects the weapons used during the war.

Неологизмы периода войны

Резюме

Как мы знаем, неологизмы, которые появились или пришли в наш язык в последние годы, - это слова, связанные с пандемиями и войной. Такие слова или выражения не являются новыми для нашего языка и не используются в научных исследованиях. Названия операций в Вторая карабахская война была частично предана гласности. Эти заявления касаются и послевоенного периода. Фраза «Карабахский ящик» в статье - одна из таких операций.

Хочу отметить, что эта статья содержит лишь часть слов или фраз, образованных в связи с войной. Хочу отметить, что приведенные в статье выражения - это в основном выражения, которые появились во время выступления Президента Ильхама Алиева и стал активным на нашем языке. Кроме того, в статье также отражено оружие, применявшееся во время войны.

Rəyçi: dos.. İ.Məmmədov